

Evropská unie
Evropský sociální fond
Operační program Zaměstnanost

MINISTERSTVO PRÁCE
A SOCIÁLNÍCH VĚCÍ

#rodinyvkrajích

Návrh konceptualizace primární prevence pro Pardubický kraj

Úvod

Na základě programového prohlášení Rady Pardubického kraje byl v průběhu let 2018 až 2020 zpracován krajskou Platformou rodinné politiky návrh Koncepce rodinné politiky Pardubického kraje¹ (dále jen „Koncepce“), který následně zastupitelstvo schválilo jako svůj koncepční dokument v oblasti rodinné politiky. Koncepce se zaměřuje na klíčové předpoklady pro rodinný život a ve svém plánu sleduje tři základní cíle, kterými jsou výchova ke zdravým vztahům, vytváření příznivých podmínek pro rodinný život a pomoc rodinám v nepříznivé životní situaci. Návrh konceptualizace primární prevence pro Pardubický kraj připravila Regionální platforma krajské rodinné politiky Pardubického Kraje ve spolupráci s krajským poradcem projektu Krajská rodinná politika. Návrh navazuje na Koncepti a sleduje ty oblasti rodinné politiky, které těsně hraničí s třetím strategickým cílem Koncepce, kterým je podpora a pomoc rodinám v nepříznivé životní situaci. Identifikované formy a oblasti podpory rodin i navrhované konkrétní aktivity mají za cíl předcházet vzniku náročných a pro rodinu zátěžových situací, tzn. působit preventivně.

Právě primární prevence má potenciál podpořit zdravé fungování rodin na území Pardubického kraje. Nejen v odborné veřejnosti panuje shoda na tom, že jediné v dobře fungující rodině může být každý naplno sám sebou, což mu nabízí možnost sebepoznání a uvědomění si vlastních možností i limitů. Jedině rodina může poskytovat bezpečí, jistotu a zázemí, z nichž slabší členové mohou čerpat sílu a silní schopnost empatie a pomoci, tolik potřebné i mimo ni. Žádný jiný lidský kolektiv nedokáže své členy formovat tak, aby v sobě skloubili emoce i rozumový náhled, tolerantnost i rozhodnost, vyrovnávání se s chybami i pochopení, stejně tak potřebné pro dobrý život v rámci komunity i celé společnosti.

---

¹ MPSV. *Návrh Koncepce rodinné politiky Pardubického kraje*. 2020, [online]. Dostupné z: http://www.rodinyvkrajich.mpsv.cz/images/N%C3%A1vrhy_koncepc%C3%AD/PBK.pdf

Současná situace v oblasti primární prevence

Oblast primární prevence je značně roztříštěná, což se promítá do spolupráce mezi jednotlivými institucemi a odbornostmi, která je obzvláště náročná. V řadě míst fungují ad hoc programy, které ovšem často nenavazují na činnost dalších institucí, a jednotlivé aktivity se proto vzájemně nedoplňují, a dokonce někdy jdou naopak proti sobě. V České republice chybí jasně definovaná síť služeb pro potenciálně ohrožené rodiny, která by byla základem pro mezioborovou spolupráci mezi jednotlivými aktéry systému ochrany dítěte. Stejně jako není nastaven žádný systém včasné identifikace rizikových faktorů, které mohou vést k ohrožení rodiny. Jak již bylo řečeno v úvodu, preventivní aktivity jsou definovány jako ty aktivity, které mají nejen zabránit rozvoji ohrožení dítěte ve smyslu § 6 zákona 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, ve znění pozdějších předpisů, ale také garantovat prosazování nejlepšího zájmu dítěte.

Klíčové aspekty efektivní primární prevence:

- Podpora neformálních typů péče a dobrovolnictví
- Multidisciplinární přístup
- Vycházení z lokálních potřeb
- Vytvoření systému dostupných informací
- Sjednocení podmínek pro činnost aktérů v rámci podpory rodin

Aktéři primární prevence v Pardubickém kraji

Cílem tohoto návrhu je identifikování klíčových oblastí, v nichž chybí, nebo je nedostatečná preventivní podpora rodin, a to jak směrem k jednotlivým členům, tak k rodině jako celku. Pozornost je zaměřena na konkrétní formy podpory a jasné definování jejich cílových skupin. V neposlední řadě je klíčová i možnost evaluace jednotlivých opatření a aktivit.

Jednoznačnou podmínkou funkčních opatření v oblasti primární prevence je mezioborová spolupráce. Vedle aktivit veřejné správy (stát a samospráva) hraje zásadní roli občanská společnost (zdatnost každého jednotlivce ve smyslu znalosti a respektování občanských práv, chápání podpůrných struktur státu zejména jako pomoci a ne restrikce) a vysoká míra citlivosti k projevům potenciálních rizikových situací a chování (od veřejného pořádku až po domácí násilí).

Zatímco dopady činnosti veřejné správy a na ní navázaného sektoru lze analyzovat poměrně lehce, občanská společnost je díky své komplikovanosti tématem mnoha zkoumání. Publikované výsledky sice indikují pozitivní vliv zapojení občanské společnosti do aktivit primární prevence, ale vyhodnotit míru jejího vlivu je jen velmi obtížné a daří se spíše v dílčích a lokálně nebo časově omezených aktivitách.

Existující služby primární prevence poskytují včasnou podporu k překonání nepříznivé sociální situace, případně podporu k minimalizaci škod osobám ohroženým sociálním vyloučením z důvodu krizové sociální situace, životních návyků, způsobu života, sociálně znevýhodňujícího prostředí, ohrožení práv a oprávněných zájmů trestnou činností jiné fyzické osoby. V tomto dokumentu se však zaměříme na situace, které předcházejí situacím, do jejich řešení jsou zapojeny sociální služby.

Klíčovými aktéry v oblasti primární prevence jsou obce a jejich Místní akční společenství (MAS), dále občanská sdružení, jejichž cílovou skupinou jsou rodiny nebo jejich jednotliví členové (jako například mateřská a rodinná centra), neziskové organizace pracující

s rodinami, zdravotnická a školská zařízení, spolky a střediska volného času, ale také zaměstnavatelé, kteří mohou zásadně ovlivňovat chod rodinného života díky využívání různých prorodinných opatření.

Návrhy pro zajištění primární prevence v Pardubickém kraji pro jednotlivé klíčové oblasti

Partnerské vztahy

Posílení partnerských kompetencí a zkvalitnění partnerských vztahů je klíčovým předpokladem pro posílení funkčnosti rodin jako celku. Důležitou roli hraje kvalitní a široce dostupná možnost vzdělávání v oblasti partnerských kompetencí, a to již od dětského věku. Výchovu ke zdravým vztahům a hodnotám stabilního partnerství je třeba zařadit ve větším rozsahu do běžné výuky základních škol.

V období dospívání a rané dospělosti je následně třeba zajistit dostupnost poradenských a sebezkušenostních vzdělávacích aktivit, jejichž cílem je příprava na manželství a partnerství. Takovými aktivitami mohou být mimo jiné předmanželská setkávání, osvěta v oblasti komunikace nebo strategie pro řešení sporů mezi partnery, prevence násilí mezi partnery, prevence rozpadu partnerských vztahů a rodiny. V současné době funguje příprava na manželství/partnerství zatím převážně v rámci činnosti církví, což je však jednoznačnou bariérou pro využívání takovýchto kurzů lidmi mimo církve.

Podpora během manželství/partnerského soužití

Pro zvýšení odolnosti partnerských vztahů je nutné zajistit dostupné poradenství pro partnery a manžele, a to jednak v období problémů a krizí, ale především preventivně pro podporu udržení kvality ve vztahu. Možnými aktivitami, které toto mohou naplnit jsou aktivity zaměřené na společné trávení času partnerů, svépomocné skupiny manželů/partnerů, peer to peer sdílení, on-line poradenství, "nízkoprahové" vzdělávací aktivity atd.

Vztahy v rodině

V rámci podpory primární prevence je vhodné nezapomínat na podporu posílení rodičovských kompetencí a kvality rodinných vztahů. Specifická podpora by se pak měla zaměřit na osoby v situaci neplánovaného rodičovství, kdy zcela náhle dochází ke změně statusu partnera na rodiče. Také rodinné vztahy (i mimo rodinu) během rozvodu a neúplné rodiny jsou jednoznačně potenciálně vysokým ohrožením rodiny kumulací dalších problémů. Jejich zátěž následně ovlivní negativně nejen aktuální situaci rodiny, ale i budoucí kvalitu partnerských vztahů dětí, které v takových rodinách vyrůstají. Zažívat spokojené rodiče je základní předpoklad pro důvěru v manželství a funkční rodinný život. Jako vysoce efektivní se jeví podpora rodičů již během těhotenství. Tím není myšlena pouze příprava na porod, ale hlavně vzdělávání k rodičovství, příprava na to, co je čeká, jak a hlavně proč, je důležité navázat bezpečný vztah s dítětem, a jak v souvislosti s tím udržet zároveň partnerský vztah apod.

Mezigenerační soužití

Mezigenerační soužití bylo v minulosti přirozené, ale díky změně životního stylu, oddělení životního prostoru jednotlivých generací, prodloužení pracovního života seniorů atd., rodiny o tento aspekt rodinného života přišly. Jak např. přivést ke vzájemnému porozumění někoho, kdo žije v rychlém životním tempu a případné problémy v komunikaci nebo ve vztazích si nechává "opravit" odborníky bez přítomnosti osob, které jsou důvodem sporu? Je třeba učit lidi mezi sebou zdravě komunikovat, trávit čas společně a skrze vzájemné pochopení minimalizovat zklamání z nereálných očekávání. Pomoci k tomu může podpora soudržnosti širší rodiny, setkávání prarodičů s vnoučaty, rozvíjení rodinných rituálů a tradic, tematické víkendy dětí s prarodiči nebo vzájemná podpora i ob jednu generaci, mj. protože vnoučata mají pro své prarodiče často více pochopení a méně kritiky než jejich děti.

Opomíjeným zdrojem pozitivní interakce mezi generacemi je oboustranné předávání zkušeností, kdy děti mohou seniory učit porozumět internetu a sociálním sítím a oni jim naopak pomáhat rozvíjet např. manuální zručnost a tvořivé dovednosti. Velmi přínosné může být také propojování osamělých rodičů a osamělých seniorů, kteří si vzájemně mohou velmi pomáhat.

Je nasnadě zajistit dostupnou a individualizovanou pomoc pro seniory i pro pečující členy rodiny. Zátěž péče o seniora mohou pomoci snížit vhodné aktivity pro seniory, např. společné volnočasové aktivity nebo podpora zapojení seniorů do dobrovolnických činností, které pomáhají udržet seniory co nejdéle vitální a s chutí do života. Zajímavým modelem v této oblasti je myšlenka integrace synergií (propojení bydlení seniorů, startovacích bytů pro mladé rodiny, a dokonce i chráněného bydlení handicapovaných osob).

Rodina a škola

Oblast školství je pro primární prevenci jednou z klíčových priorit. Dítě tráví ve školním prostředí od určitého věku významnou část dne a propojení rodiny a školy je potenciálně velkým zdrojem podpory, ale také zátěže pro rodinu. Kromě vztahu rodiny a školy zde hrají zásadní roli také vrstevnické vztahy, vztah učitel a žák a v neposlední řadě také role školy v životě společenství. V rámci škol je důležité cílené zaměření se na výchovu ke zdravým vztahům jak napříč výukou, tak mezi pedagogy, tak v komunikaci s rodiči. Je nasnadě podporovat školy, kde se to daří, k šíření dobré praxe do institucí, které potřebují na cestě ke zlepšení doprovodit.

Dále je nutné zaměřit se na podporu spolupráce rodiny a školy. Sladění hodnot a výchovných systémů je nutné pro vzájemný respekt. Stěžejními tématy v této oblasti jsou komunikace mezi školou a rodinou, zapojení rodičů do dění ve škole a školních aktivit, inkluze, dostupnost poradenství pro rodiče dětí s potížemi v oblasti učení, a případné bezplatné doučování.

Volný čas a rodina

Způsob a kvalita trávení volného času má zásadní vliv na růst nebo naopak eliminaci případných rizikových faktorů v životě rodin. Klíčové jsou volnočasové aktivity pro celé rodiny, aktivity založené na vzájemných vztazích (jako jsou různé spolky, komunitní a církevní společenství, aktivity rodinných center nebo tematické rodičovské skupiny). Velmi efektivní a finančně nejméně nákladnou je podpora neformálních rodinných aktivit, jako je podpora čtení rodičů/prarodičů dětem, otcovské akce, den s rodiči v práci/ den s dětmi ve škole, nabídka

prostoru a aktivit pro využití rodičů společně s dětmi (gril point, naučné hravé stezky, venkovní tělocvičny apod.).

Z hlediska primární prevence je rovněž důležitá edukace těch, kteří tyto volnočasové aktivity realizují (vedoucí oddílů, trenéři, lektori atd.). Všechny osoby, které jsou s dětmi nebo rodinami v kontaktu v rámci volnočasových aktivit jsou zároveň těmi, kteří mohou identifikovat vznikající problém a hned rodině zprostředkovat adekvátní pomoc a podporu.

Dostatečná kapacita a bezbariérovost zároveň fungují jako prevence. Pokud má rodina dostatek zájmů a naplněný volný čas, nemají její členové prostor trávit čas způsobem, který je z hlediska prevence potenciálně patologický (např. návštěvy nákupních center, nadprůměrné sledování sociálních sítí, TV, PC hry apod.).

Samostatnou skupinu tvoří volnočasové aktivity rodičů na mateřské/rodičovské dovolené, kdy tyto aktivity mají být více zaměřené právě na oblast sdílení a navazování vztahů (jako prevence sociálního vyloučení nebo frustrace ze ztráty sociálních kontaktů v souvislosti s rodičovstvím).

Zajištění dostatečných kapacit volnočasových aktivit v sociálně vyloučených lokalitách nebo pro děti ze sociálně slabších rodin může výrazně snížit procento dětí, které se dostávají do systému SPO. Zároveň je zde třeba sledovat, zda jde opravdu o zapojení těchto dětí do běžných volnočasových aktivit nebo o vytváření speciálních skupin a aktivit pouze pro děti ze sociálně vyloučených lokalit. Tak by byl pozitivní vliv nabízených aktivit velmi omezen a mohlo by docházet až k segregaci těchto skupin dětí. Naopak kombinace vhodné volnočasové aktivity s preventivními programy omezují ohrožení dětí a zároveň napomáhají uspokojovat jejich potřeby.

Pomoc rodinám v náročných životních situacích

Podpora neúplných rodin

Samoživitelé jsou často ohroženi nedostatečnými příjmy, což jim ztěžuje možnost nalezení/udržení odpovídajícího bydlení, i zajištění materiálního zabezpečení pro své děti (od základních potřeb přes volnočasové aktivity). Pokud samoživitelé sami nemají funkční širší rodinu, trpí mj. osaměním a jsou tak ohroženi zhoršením psychického stavu nebo závislostmi.

Neúplné rodiny tedy v rámci aktivit primární prevence potřebují podporu a pomoc se zajištěním:

- dostupného bydlení,
- finančních prostředků na péči o děti, např. "Obědy do škol" (rodič tak může ušetřit na jiné věci, školy by měly u těchto dětí snížit finanční nároky, aby je nevykloučovaly z kolektivních aktivit – např. lyžařské kurzy, výlety),
- místa v mateřské škole (alespoň pro předškolní děti, pokud nemají v místě pobytu trvalé bydliště),
- zkrácených úvazků, aby mohli rodiče chodit do práce i pečovat; pomáhá zejména flexibilita zaměstnavatelů těchto rodičů - např. možnost využívání home office apod.
- volnočasových aktivit, kde se mohou setkat s dalšími rodiči a posilovat přátelské vztahy, rodičovské kompetence a výchovné styly,
- pomoci v péči o dítě propojováním osamělých rodičů např. se seniory – výpomoc s hlídáním, posílení mezigeneračních vztahů, snížení pocitu osamění.

Pomoc pečujícím osobám

Hlavním cílem koncepčního přístupu primární prevence v oblasti osob závislých na péči je rozvoj domácí péče. Nejen, že je péče v domácím prostředí finančně nejméně nákladným typem starostlivosti o osoby se zdravotním onemocněním nebo seniory, jeví se však, že je to také pro většinu těchto osob jednoznačně nejlepší. Abychom mohli podpořit rodiny v zajištění péče o jejich blízké v domácím prostředí, musíme jim zajistit odpovídající podporu reagující přímo na jejich situaci a potřeby. Jinak se rodiny během poskytování péče natolik vyčerpají (fyzicky, psychicky i finančně), že nejen, že nezvládnou dlouhodobě pečovat o své blízké, ale kromě toho se samy potýkají s vysokým procentem rozpadu partnerských vztahů, problémů ve výchově dětí i v zaměstnání a následně rozvojem psychických problémů u pečujících osob.

Rodiny pečující o osobu blízkou proto potřebují podporu v zajištění:

- odlehčovací služby, aby mohly nabrat síly a dále pečovat,
- prostoru pro sdílení - např. svépomocné skupiny,
- místa v kvalitní pobytové službě a v blízkosti bydliště – pro udržení kontaktů (pokud již domácí péče není vzhledem ke zdravotnímu stavu možná),
- dostupných zdrojů pomoci v širší rodině a v okolí rodiny - např. s využitím rodinné konference.

Jednoznačným základem pro prevenci problémů v rodinách je zajištění dostupného bydlení pro mladé rodiny nebo vícedětné rodiny včetně zajištění dopravní obslužnosti, dostupnosti školských, zdravotnických a dalších služeb, obchodů a v neposlední řadě v oblasti, kde je dostupná nabídka pracovních příležitostí právě s ohledem na životní situaci těchto rodin.

Závěr

Pardubický kraj chce být regionem, kde se žije dobře všem generacím a kde má rodina své pevné a důležité místo. Péčí o vzájemné vztahy a prevencí se dá předejít ohrožení rodiny nebo dokonce jejímu rozpadu. Primární prevence začíná u jednotlivce a jeho vztahu k sobě samému a zaměřuje se primárně na podporu rozvoje zodpovědnosti. Od jednotlivce se dále pokračuje i k širším vztahům, jako jsou partnerské a manželské vztahy, rodinné vztahy, škola, další komunity i mezigenerační vztahy. Rodina má nenahraditelný vliv na výchovu a rozvoj jedince. Měla by tedy být, mimo jiné, také sama základnou primární prevence před problémy, v nichž se člověk může během svého života ocitnout.

Předložený materiál slouží jako inspirace pro další využití v rámci naplňování schválené Koncepce rodinné politiky Pardubického kraje².

---

² MPSV. *Návrh Koncepce rodinné politiky Pardubického kraje*. 2020, [online]. Dostupné z: http://www.rodinyvkrajich.mpsv.cz/images/N%C3%A1vrhy_koncepc%C3%AD/PBK.pdf

Použité zdroje a literatura

MPSV. Návrh *Koncepce rodinné politiky Pardubického kraje*. 2020, [online]. Dostupné z: http://www.rodinyvkrajich.mpsv.cz/images/N%C3%A1vrhy_koncepc%C3%AD_PBK.pdf.

Pardubický kraj. *Strategie rozvoje Pardubického kraje 2012–2020*. 2014, [online]. Dostupné z: <https://www.pardubickykraj.cz/document.aspx?thema=2987&category=-2147483648&item=37774>.

Pardubický kraj. *Strategie transformace péče o ohrožené děti a rodiny na území Pardubického kraje*. 2018, [online]. Dostupné z: <https://www.pardubickykraj.cz/strategie-transformace-pece-o-ohrozene-deti-a-rodiny>.

Věra Kuchařová, Jana Barvíková, Sylva Höhne, Olga Nešporová, Jana Paloncyová, Lucie Vidovičová. *Zpráva o rodině 2020*. Praha, VÚPSV, 2020.